

Μνήμων

Τόμ. 37 (2019)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ● ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ● ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ● ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ● ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Τρέσιος († 1840) και η «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ● ΠΟΙΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ● ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΟΥ, Το τυπογραφείο και «Βεργατικό Εκδοτικό "Το Άστρο"»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κοινοτικού τυπογραφείου (1927-1931) ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ● ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΝΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γυαυροκαποθήκες στο Λεγείο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκων της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Γεώργιος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάκης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητριάδης, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαρίδα, Ελένη Γιαρά

37

ΑΘΗΝΑ 2019-2020

ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.36775](https://doi.org/10.12681/mnimon.36775)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Α. (2024). ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950: ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ. *Μνήμων*, 37, 105–124. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36775>

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ☛ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ☛ ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ☛ ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ☛ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφεσιος († 1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ☛ ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ☛ ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) ☛ ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ☛ ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Έταρος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηγιωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάρης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητρόπουλος, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαρδίκια, Ελένη Γκαρά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μελέτες

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο . . .	11-44
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869).	45-70
ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα	71-104
ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού	105-124
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ:	
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφέσιος (†1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του	125-158
ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα . .	159-170
ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) . .	171-194
ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές	195-220
ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτού- του Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργα- νισμός.	221-248

Προσεγγίσεις

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (15.12.1931 – 18.7.2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της	249-258
--	---------

Σημειώματα και μαρτυρίες

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα . .	259-276
--	---------

Μνήμη Κωνσταντίνου Ντόκου (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ 277-284

Βιβλιοκρισίες

Γκαρος Μαντούβαλος, *Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχειρήση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016, 463 σ. (Βαγγέλης Σαράφης) 285-288

Nikolaos A. Chrissidis, *An Academy at the Court of the Tsars. Greek Scholars and Jesuit Education in Early Modern Russia*, Northern Illinois University Press, 2016, 384 σ. (Γιάννης Καρράς) . . . 288-291

Katerina Galani, *British Shipping in the Mediterranean during the Napoleonic Wars. The Untold Story of a Successful Adaptation*, Leiden – Βοστώνη, Brill, 2017, 278 σ. (Γκαρος Μαντούβαλος) 292-298

Le consulat de Venise, tome II (1750-1751) και III (1752-1753), publiés par Nicolas E. Karapidakis, Centre de Recherche Scientifique, Sources et Études de l'Histoire de Chypre, Nicosie 2017, 538+735 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηωάννου) 298-302

Βασίλειος Γ. Μαργακός, «Μόνον ἐπὶ τούτῳ καυχῶμαι: ὅτι τὴν πατρίδα ἠγάπησα». *Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τῆς πατρίδας στὸν Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ (1830-1893)*, Ἀθήνα, Ἡρόδοτος, 2018, 480 σ. (Σοφία Ματθαίου) 302-308

Γιάννης Κόκκωνας, *Ἔγρεο, φίλα μάτερ. Προσωποποιήσεις της Ελλάδας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2018, 8ο μικρό, 235 σ. (Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης) 308-316

Ἑλλην, Ρωμηός, Γραικός. Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες, ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, Ἀναστασία Παπαδιά-Λάλα, Κατερίνα Νικολάου, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Τμῆμα Ἱστορίας και Ἀρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Ἱστορήματα 7, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Εὐρασία, 2018, 686 σ. (Γιάννης Κόκκωνας) 317-327

Robert Gerwarth, *The Vanquished. Why the First World War*

<i>Failed to End, 1917-1923</i> , London, Penguin Books, 2017, 464 σ. (ελληνική έκδοση: <i>Οι Ηττημένοι. Γιατί δεν τελείωσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, 1917-1923</i> , μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2018, 414 σ.) (Ελλη Λεμονίδου) . . .	327-334
<i>Οι πόλεις των Φιλικών. Οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου. Πρακτικά Ημερίδας, Αθήνα 14 Ιανουαρίου 2015</i> , επιμ. Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2018, 208 σ. (Νικόλαος Μπουμπάρης) . . .	334-338
<i>Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα)</i> , επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018, 382 σ. (Δημοσθένης Α. Δόνος) . .	339-342
<i>Άννα Ματθαίου, Οικογένεια και σεξουαλικότητα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Ελληνικές μαρτυρίες, 17ος – αρχές 19ου αι.</i> , Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2019, 276 σ. (Δημήτρης Δημητρώπουλος)	342-346
<i>Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Ανεπιθύμητο παρελθόν. Οι φάκελοι κοινωνικών φρονημάτων στον 20ό αι. και η καταστροφή τους</i> , Αθήνα, Θεμέλιο, 2019, 320 σ. (Στρατής Μπουρνάζος) . . .	346-350
<i>Εύη Καρούζου, Εθνικές γαίες, εθνικά δάνεια και εθνική κυριαρχία. Βρετανική διπλωματία και γαιοκτησία στο ελληνικό κράτος 1833-1843</i> , Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2019, 256 σ. (Κατερίνα Γαρδίκα).	350-353
<i>Λύντια Τρίχα, Σπυρίδων: ο άλλος Τρικούπης (1788-1873)</i> , Αθήνα, Πόλις, 2019, 850 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου) . .	354-358
<i>Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά</i> , Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019, 184 σ. (Ελένη Γκαρά)	359-366

Χρονικό της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού 2019-2020

Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2019-2020 . . .	367
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	367-368
Β'. Συνέδρια – Ημερίδες	369
Γ'. Εκδόσεις	369

Δ'. Το Facebook της EMNE	369
Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2020-2021 . . .	370
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	370-371
Β'. Συνέδριο	371-372
Γ'. Το Facebook της EMNE	372
Ευρετήριο τόμου 37 (2019-2020)	373-396
Contents – Table des matières	397-398

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950

ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ

Εισαγωγή / Αφαιρετικά ερωτήματα

Σε πολλές περιπτώσεις η μελέτη του Κυπριακού από τους Έλληνες ιστορικούς έχει περιοριστεί στο πλαίσιο μιας, στενά εννοούμενης, εθνικής ιστοριογραφίας, θέτοντας τους όρους και διαμορφώνοντας τους αντίστοιχους προσδιορισμούς ως προς την οργάνωση της έρευνας και την υιοθέτηση των ερμηνευτικών εργαλείων. Ακόμα και σε μελέτες που δεν εντάσσονται ή δεν εμπίπτουν επί της αρχής σε ένα πλαίσιο αναπαραγωγής του εθνικού κανόνα, συχνά η ιστοριογραφική προοπτική παραμένει εθνοκεντρική. Στην παρούσα μελέτη, η προοπτική αντιστρέφεται. Το ενδιαφέρον εστιάζεται όχι στα στοιχεία και τον χαρακτήρα του κυπριακού αγώνα αλλά στο πώς το αίτημα της Ένωσης διαχέεται πολιτικά και κοινωνικά στην Ελλάδα και πώς –ειδικότερα– επηρεάζει και προσδιορίζει τη στάση της ελληνικής Αριστεράς έναντι της Τουρκίας. Σκοπός είναι η συγκρότηση ενός νέου πλαισίου για την ερμηνευτική προσέγγιση της μεταπολεμικής Αριστεράς διερευνώντας πώς το Κυπριακό εγγράφεται στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της.

Πιο συγκεκριμένα, η αξίωση για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αποτέλεσε κομβικό σημείο της ελληνικής πολιτικής ζωής κατά τη δεκαετία του 1950. Το Κυπριακό βρέθηκε να συνομιλεί με τα ιδεολογικά συμφραζόμενα και να προσδιορίζει τις πολιτικές αντιπαραθέσεις της περιόδου. Αναδείχθηκε ως μείζον ζήτημα για την ελληνική Αριστερά και βρέθηκε στο επίκεντρο του λόγων, των πολιτικών πρωτοβουλιών και των συμμαχιών της. Εντός αυτού του πλαισίου θα διαμορφωθεί η στάση του ΚΚΕ και της ΕΔΑ έναντι της Τουρκίας και των Τουρκοκυπρίων: οι τουρκικές παρεμβάσεις για την Κύπρο και η σταθερή τοποθέτηση της γειτονικής χώρας εντός του δυτικού στρατοπέδου θα αποτελέσουν τους άξονες, πάνω στους οποίους η ελληνική Αριστερά θα διατυπώσει την πολεμική της.

Σκοπός της μελέτης είναι η παρουσίαση των λόγων που αρθρώνονται από τις οργανώσεις της ελληνικής Αριστεράς έναντι της Τουρκίας και η συσχέτισή τους με τις –προϋπάρχουσες αλλά και αναδιαμορφούμενες– αντιτουρκικές τάσεις στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Εξετάζεται, επίσης, η συνεύρεση και η αλληλεπίδραση των αντιδυτικών αντανακλαστικών που αναπτύσσονται την εποχή αυτή, με τον «παραδοσιακό» ελληνικό αντιτουρκισμό. Επιπλέον, εξετάζονται οι διαμορφώσεις της εθνικής ιδέας, όπως αυτή διατυπώθηκε και προβλήθηκε από την Αριστερά της δεκαετίας του '50. Τέλος, θα παρουσιαστούν οι τρόποι πρόσληψης των Τουρκοκυπρίων, όπως αυτοί διαμορφώνονται κατά την εποχή αυτή. Η παρούσα μελέτη έχει βασιστεί σε υλικό που έχει αντληθεί από το αρχείο του ραδιοφωνικού σταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα*, από το αρχείο του ΚΚΕ και από το αρχείο της ΕΔΑ, τα οποία απόκεινται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας. Επιπλέον, έχει αξιοποιηθεί η εφημερίδα *Η Αυγή*, καθώς και τα περιοδικά *Νέος Κόσμος*, *Η Φωνή της Κύπρου* / *Η Φωνή της Μαχομένης Κύπρου* και *Κυπριακός Αγών*, καθώς και υλικό από τα Πρακτικά της Βουλής.

Τουρκία, ελληνοτουρκικές σχέσεις και ελληνική Αριστερά

Η Τουρκία υπήρξε την εποχή αυτή, αρχής γενομένης από το Δόγμα Τρούμαν, στενά συνδεδεμένη πολιτικά με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Κατά την περίοδο 1947-1961 έλαβε από τις ΗΠΑ μεγάλης κλίμακας στρατιωτική και οικονομική βοήθεια, ενώ μεταξύ των δύο χωρών είχε συναφθεί μια σειρά από συμφωνίες που επέτρεπαν τη χρήση των τουρκικών εδαφών από τις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις καθώς και τη δημιουργία αντίστοιχων στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Ενδεικτικό είναι ότι, όταν το 1958 η χώρα βρέθηκε αντιμέτωπη με τη χρεοκοπία, ο Μεντερές αποδέχθηκε ένα πρόγραμμα σταθερότητας με τη συμμετοχή των ΗΠΑ και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.¹

Η Τουρκία ήταν η μοναδική από τις χώρες της Εγγύς Ανατολής που είχε συμμετάσχει στον πόλεμο της Κορέας και είχε εξελιχθεί σε σημαντικό στρατιωτικό κρίκο του ΝΑΤΟ στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Αντίθετα, η Τουρκία είχε απορρίψει, από το 1953 και μετά, όλες τις σοβιετικές προτάσεις συνεργασίας. Σε αυτό το πλαίσιο το 1951

1. Mustafa Aydin, «Determinants of Turkish foreign policy: changing patterns and conjunctures during the Cold War», *Middle Eastern Studies* 36 (2000), σ. 110-111.

ψηφίστηκε στη χώρα νόμος για την επιβολή της θανατικής ποινής στους κομμουνιστές.²

Στο πεδίο των επίσημων ελληνοτουρκικών σχέσεων, το 1952 ολοκληρώθηκε η κοινή προσπάθεια της Ελλάδας και της Τουρκίας για ένταξη στη Βορειοατλαντική Συμμαχία, ενώ τον Φεβρουάριο του 1953 συνήφθη ανάμεσα στις δύο χώρες συμφωνία «ειρήνης και φιλίας». Το καλοκαίρι (Αύγουστος) του 1954 αποτέλεσε το χρονικό σημείο – αποκορύφωμα της προσέγγισης μεταξύ των δύο κρατών, όταν, μαζί με τη Γιουγκοσλαβία, υπέγραψαν στο Μπλεντ το Βαλκανικό Σύμφωνο. Σύμφωνα με το ΚΚΕ, η σύναψη της συμμαχίας αυτής ενίσχυε τις πιθανότητες πολέμου στα Βαλκάνια και οδηγούσε στη μετατροπή της Ελλάδας σε «νέα Κορέα».³ Για την ελληνική Αριστερά η Τουρκία συνιστούσε, πρωτίστως, ένα σταθερό σημείο αναφοράς στον αγώνα της Δύσης ενάντια στο κομμουνιστικό μπλοκ. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ΕΔΑ, η Τουρκία αποτελούσε τμήμα –ή, πιο σωστά, εργαλείο– της συμπαρατάξης Βρετανίας – ΗΠΑ για την εμπέδωση των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων στην Κύπρο. Με άλλα λόγια, ήταν μια «παραδειγματική χώρα, όπου η αμερικανική βοήθεια δεν πηγαίνει χαμένη».⁴ Ενδεικτικό είναι ότι το ΚΚΕ, θέλοντας να αναδείξει τον βαθμό υποτέλειας της Ελλάδας, χρησιμοποιούσε την Τουρκία ως μέτρο σύγκρισης: «πουθενά δεν βλέπουμε τόσο εθνική ταπείνωση και εξεφτελισμό γιατί πουθενά, ούτε στην Τουρκία ακόμα, δεν υπάρχει η δουλικότητα, που δείχνουν οι δικοί μας γραικίλοι».⁵

Στο ίδιο μήκος κύματος, η προσπάθεια διαμόρφωσης ενός κλίματος «ελληνοτουρκικής φιλίας» κρινόταν από το ΚΚΕ ως εγχείρημα εξυπηρέτησης των ευρύτερων ιμπεριαλιστικών σχεδίων, το οποίο αποσκοπούσε

2. Ι. Σατάλοφ, «Η Τουρκία προγεφύρωμα του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού στην Εγγύς Ανατολή», *Νέος Κόσμος* 7 (1952), σ. 49, 51, 57· Βιατσεσλάβ Μολότωφ, «Για τη διεθνή κατάσταση και την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης της ΕΣΣΔ», *Νέος Κόσμος* 3 (1955), σ. 16· Δημήτρης Κιτσίκης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού χώρου από τον Ε. Βενιζέλο στον Γ. Παπαδόπουλο (1928-1973)*, Αθήνα, Εστία, 1981, σ. 203· Aylin Güney, «Anti-Americanism in Turkey: Past and present», *Middle Eastern Studies* 44 (2008), σ. 472· Niyazi Kızılyürek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2009, σ. 162-163.

3. Αρχείο ραδιοφωνικού σταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα*, κ. 31, Α/4/Ι, «Ανακοίνωση Κεντρικών Επιτροπών ΚΚΕ και ΑΚΕ», 15.8.1954, ΑΣΚΙ.

4. Εφημ. *Η Αυγή*, 31.5.1955.

5. Αρχείο ραδιοφωνικού σταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα*, κ. 31, Α/4/Ι, «ΚΚΕ-ΑΚΕ, Ανακοίνωση προς το Λαό της Ελλάδας», 26.8.1952, ΑΣΚΙ. Για την εξάρτηση της Τουρκίας από τις ΗΠΑ γίνεται αναφορά και στο άρθρο του Γ. Χουριέτ, «Η Τουρκία ρυμουλκείται από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ», *Νέος Κόσμος* 7 (1958), σ. 89-94.

στη δημιουργία των όρων για μια από κοινού υποστήριξη των δυτικών επιδιώξεων από Ελλάδα και Τουρκία. Υπό αυτή την έννοια, δεν είχε καμία σχέση με την αναγκαία αλληλεγγύη ανάμεσα στους δύο λαούς, αλλά αντιθέτως αποτελούσε πολιτική μορφή εξυπηρέτησης των νατοϊκών συμφερόντων. Αντίστοιχα, οι προτάσεις για συνεργασία Ελλήνων και Τούρκων ιστορικών⁶ κρίνονταν ως απόπειρα να σχηματιστεί –μέσω των μηχανισμών της εκπαίδευσης και της χρήσης της ιστορίας– ένα αφήγημα ελληνοτουρκικής φιλίας, όπου η χρήση του παρελθόντος θα λειτουργούσε ως μηχανισμός νομιμοποίησης των πολιτικών του παρόντος.⁷ Με αφορμή την επίσκεψη του Μεντερές στην Αθήνα, το 1951, το ΚΚΕ σχολίαζε: «Η κυβέρνηση έστειλε εγκύκλιο στα σχολεία να μη διδάσκεται τίποτα από την ιστορία και τα νεοελληνικά, που θα μπορούσε να θίξει τους τούρκους αντιδραστικούς. Μ' άλλα λόγια θέλουν να μας κάνουν να ξεχάσουμε την ιστορία μας, να μας κάνουν άβουλους ραγιαδες, για να μας ρίχνουν πιο εύκολα στα ιμπεριαλιστικά μαχαιριά».⁸ Σε άλλο άρθρο του *Νέου Κόσμου*, το 1955, αναφερόταν ότι «πρέπει να ευγνωμονούμε τους τούρκους καταχτητές που έσφαζαν, έκαψαν, λήστεψαν και ερήμωσαν τη Βαλκανική χερσόνησο και επέβαλαν με τη φωτιά και το σίδερο το φονικό τους ζυγό πάνω στους λαούς της. Να τα ξεχάσουμε όλα. Και να φιλιωθούμε με τους τουρκομεντερέδες, γιατί αυτό συμφέρει στους ληστές μονοπωλητές της Γουόλ Στρητ».⁹ Πολύ σύντομα, οι προσπάθειες οικοδόμησης της («ελληνοτουρκικής φιλίας») εντός του πλαισίου του «ελεύθερου κόσμου» επρόκειτο να καταρρεύσουν υπό το βάρος της αντιπαράθεσης για το Κυπριακό, της έντασης των εθνικισμών και της κλιμάκωσης του εχθρικού κλίματος μεταξύ των δύο χωρών.

Μέσα από τις τοποθετήσεις αυτές των κομμάτων της ελληνικής Αριστεράς, μπορούμε να παρακολουθήσουμε πώς κατασκευάζεται η αρνητική εικόνα του «άλλου», ανάλογα κάθε φορά με τους όρους της ιστορικής συγκυρίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η εθνική ταυτότητα της Αριστεράς της δεκαετίας του 1950 διαμορφωνόταν σε αντιδιαστολή με τον «εθνικό κίνδυνο» που συνιστούσε η Τουρκία, μια χώρα («υπόδειγμα εξυπηρέτησης των Δυτικών συμφερόντων»). Οι Τούρκοι ως έθνος και το

6. Εφημ. *Η Αυγή*, 3.12.1954.

7. Ηρακλής Μήλλας, *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων. Σχολικά βοηθήματα, ιστοριογραφία, λογοτεχνία και εθνικά στερεότυπα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2001, σ. 108.

8. «Ανασκοπήσεις», *Νέος Κόσμος* 6 (1952), σ. 61.

9. Γιώργος Λύρας, «“Τουρκοφιλία” και εθνοπροδοσία», *Νέος Κόσμος* 8 (1955), σ. 49-51.

«τουρκικό στοιχείο» φαινόνταν να σηματοδοτούν το «αρνητικό»¹⁰ και το «επικίνδυνο»: επιθετικότητα, εθνική απειλή, υποτέλεια στη Δύση. Χαρακτηριστικό είναι ότι τον Μάρτιο του 1955 η *Αυγή* αποκαλούσε τους Τούρκους της Θράκης «τα χαϊδεμένα μας παιδιά» που απολάμβαναν μια προνομιακή μεταχείριση, την ώρα που η ελληνική κυβέρνηση έπαιρνε σκληρά μέτρα σε βάρος των Ελλήνων.¹¹ Ακόμα και ο ίδιος ο πρόεδρος της ΕΔΑ αποκαλούσε τους Τούρκους απαξιωτικά «μεμετήδες», οδηγώντας, μάλιστα, τον Πρόεδρο της Βουλής να τον εγκαλέσει για τον χαρακτηρισμό του αυτό.¹²

Την ίδια στιγμή, η *Αυγή* επιχειρούσε να διαχωρίσει λεκτικά τον τουρκικό λαό από τις πολιτικές του κυβερνώντος Δημοκρατικού κόμματος, τις οποίες επέκρινε ως πολιτικές των εξοπλισμών και των ξένων μονοπωλίων. Σύμφωνα με την εφημερίδα, η πολιτική αυτή συνθήκη είχε καταστήσει το τουρκικό κράτος στρατιωτικό προγεφύρωμα και οικονομικό εξάρτημα των αμερικανικών συμφερόντων.¹³ Παρότι, πάντως, τα κόμματα της Αριστεράς επιχειρούσαν στον λόγο τους τον διαχωρισμό του τουρκικού λαού από τις πολιτικές του επίσημου κράτους, η πλημμυρίδα και η ένταση του εθνικιστικού λόγου ήταν τέτοια, ώστε η διάκριση αυτή να τίθεται συχνά σε δεύτερο πλάνο.

Στο εσωτερικό της Τουρκίας οι εθνικιστικοί τόνοι ολοένα και ενισχύονταν. Μερίδα του τουρκικού τύπου έκανε αναφορές για κακομεταχείριση των Τούρκων της Δυτικής Θράκης, ενώ τα Δωδεκάνησα εμφανίζονταν ως απειλή για την ασφάλεια της χώρας.¹⁴ Αναφορά στα δημοσιεύματα αυτά έκανε και η *Αυγή*, χαρακτηρίζοντάς τα ως προκλητικά επιθετικά: ξεκινώντας από την απόρριψη της Ένωσης της Κύπρου, έφταναν στο σημείο να εγείρουν θέμα προσάρτησης στην Τουρκία νησιών όπως η Ρόδος, η Μυτιλήνη, η Κως και η Σάμος. Για την *Αυγή*, λοιπόν, η άρνηση αυτοδιάθεσης της Κύπρου συσχετιζόταν και με άλλες επιθετικές διεκδι-

10. Η. Μήλλας, *ό.π.*, σ. 269-270, 312.

11. Εφημ. *Η Αυγή*, 31.3.1955. Σε άλλο άρθρο πάντως του *Νέου Κόσμου*, το ίδιο έτος, η τοποθέτηση του ΚΚΕ για τη μειονότητα στη Θράκη δεν ήταν εχθρική. Βλ. Μήτσος Αλεξανδρόπουλος, «Πατριωτική ενότητα και πάλη για την Κύπρο», *Νέος Κόσμος* 9 (1955), σ. 38.

12. Ιωάννης Πασσαλίδης, «Συνεδριάσεις I, 29.11.1956», *Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων*, τ. Α', 1915-1956, Αθήνα, Διεύθυνση Επιστημονικών Μελετών της Βουλής των Ελλήνων, 1997, σ. 298.

13. Εφημ. *Η Αυγή*, 6.7.1954 και 31.5.1955.

14. François Crouzet, *Η Κυπριακή διένεξη (1946-1959)*, μτφρ. Αριστοτέλης Φρυδάς τ. Α', Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2011, σ. 425.

κήσεις των Τούρκων. Και όλα αυτά μαζί θεωρείτο ότι συνιστούσαν ένα πλαίσιο εθνικού κινδύνου.¹⁵

Προσλήψεις των Τουρκοκυπρίων

Για τους περισσότερους Ελληνοκυπρίους η τουρκοκυπριακή κοινότητα αποτελούσε απλώς μια μειονότητα, χωρίς να της αναγνωρίζεται δικαίωμα άποψης σχετικά με τις μελλοντικές προοπτικές του νησιού. Πολλοί Ελληνοκύπριοι θεωρούσαν ότι η λύση στο «πρόβλημα» της μειονότητας θα ερχόταν με την Ένωση Κύπρου και Ελλάδας, καθώς υπολόγιζαν ότι σε μια τέτοια περίπτωση οι Τουρκοκύπριοι θα μετατρέπονταν σε έναν ασήμαντο παράγοντα μέσα στα όρια του διευρυμένου εδαφικά ελληνικού κράτους. Ως αποτέλεσμα, η πλειονότητα των Τουρκοκυπρίων ένοιωθε τα χρόνια αυτά να θυματοποιείται, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα μια αίσθηση κατωτερότητας. Οι εμπειρίες και τα συναισθήματα αυτά συνέβαλαν ώστε η πολιτική προοπτική της διχοτόμησης του νησιού να ταυτίζεται στη σκέψη τους με μια ζωή ασφαλής. Η διαδικασία αυτή συνέβαλε στη διαμόρφωση της τουρκικής εθνικής ταυτότητας ως μια έκφραση εχθρότητας προς τους Ελληνοκυπρίους.¹⁶

Παρομοίως και στην Ελλάδα, οι αρνητικές εικόνες και τα στερεότυπα για τους Τούρκους και τους Τουρκοκυπρίους κατείχαν κυρίαρχη θέση στον δημόσιο λόγο. Σε άρθρο του *Κυπριακού Αγώνα*, το 1951, αναφέρονταν τα εξής: «Οι Τούρκοι της Κύπρου δεν είναι μόνον αφελείς και ανόητοι, αλλά και ανιστόρητοι. Λευκαίνομεν αιθίοπα, εν τη προσπάθειά [sic] μας να αποδείξωμεν εις τους Τούρκους, ότι δεν έχουν δίκαιον ούτε κανένα δικαίωμα επί της Κύπρου».¹⁷ Από διάφορα μαχητικά τμήματα της «εθνικόφρονος παράταξης» αποδιδόταν στους Τούρκους υποδεέστερη θέση έναντι της Ελλάδας, ιστορικά και πολιτισμικά. Χαρακτηριστική είναι η ακόλουθη αναφορά στο περιοδικό *Φωνή της Μαχομένης Κύπρου*:

Είναι τόση η απόστασις μεταξύ των δύο εθνών που χωρίζει την διεθνή συμβολήν στα γράμματα, τας τέχνας, τας επιστήμας, ώστε η σύγκρισις ν' αποβή εις βάρος των Τουρκών. [...] Με τον άκρατον

15. Εφημ. *Η Αυγή*, 5.9.1954. Αντίστοιχη επιχειρηματολογία αναπτυσσόταν και σε κοινοβουλευτικό επίπεδο. Βλ. ενδεικτικά, Αντώνης Μπριλλάκης, «Συνεδρίασις ΚΕ, 5.6.1956», *Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων*, ό.π., τ. Α', σ. 266-267.

16. Αλέξης Ηρακλείδης, *Το Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004. Από την Ένωση στη διχοτόμηση*; Αθήνα, Σιδέρης, 2006, σ. 45· Ν. Kızılyürek, ό.π., σ. 113.

17. «Διά τους Τούρκους της Κύπρου», *Κυπριακός Αγών* 6 (1951), σ. 4.

εγωισμόν του πρωτογόνου μάς αποκαλούν βαρβάρους. Θα το παραδεχθώμεν αν στην Εθνικήν τους ιστορίαν μάς δείξουν ένα πολιτικόν, ένα παγκοσμίως ανεγνωρισμένον επιστήμονα, ένα ποιητήν, ένα καλλιτέχνην, ένα μουσικόν, ένα Τούρκον που να κατέθεσεν εις την Διεθνή Τράπεζαν την συμβολή του εις τον πολιτισμόν των Εθνών.¹⁸

Σε μια άλλη περίπτωση, ο Δημήτριος Βεζανής¹⁹ ανέφερε σε ομιλία του το 1959 τα εξής: «Η αλήθεια είναι ότι ως προς τον Τουρκικόν παράγοντα διεπράχθησαν σφάλματα. Διότι ανεχωρήσαμεν από την αντίληψιν ότι είναι άνθρωποι ενώ εν τη πραγματικότητι είναι απλώς ζαγάρια».²⁰

Από την άλλη πλευρά, οι Τουρκοκύπριοι εξέφραζαν σταθερά την εναντίωσή τους στο ενδεχόμενο Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.²¹ Ωστόσο, τα αιτήματά τους, όπως και η παρουσία τους εν γένει, παρουσιάζονταν αρνητικά από την Αυγή, για την οποία η τουρκοκυπριακή κοινότητα ήταν ένα δευτερεύον συμπληρωματικό στοιχείο στην όλη υπόθεση του κυπριακού αγώνα. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα μπορούσε να γίνει ορατή θετικά μόνο στον βαθμό που θα αποδεχόταν την προοπτική της Ένωσης του νησιού με την Ελλάδα.

Η ελληνική Αριστερά δεν αναγνώριζε στις δραστηριότητες των Τουρκοκυπρίων αυτόνομα κίνητρα. Αντίθετα, αυτοί γίνονταν αντιληπτοί ως εργαλεία της βρετανικής πολιτικής, από την οποία έπρεπε να χειραφετηθούν προσεγγίζοντας την προοπτική της Ένωσης με την Ελλάδα. Η ΕΔΑ δεν αντιλαμβάνονταν τους Τουρκοκυπρίους ως υποκείμενα ενός δικού τους αγώνα αλλά ως απλά εξαρτήματα στα σχέδια άλλων, και συγκεκριμένα των κυβερνήσεων της Τουρκίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Με μια τέτοια ερμηνεία δεν υπήρχε χώρος για κατανόηση του αιτήματος των Τουρκοκυπρίων για πολιτική ισότητα, ούτε γινόταν κατανοητό πώς διαπλέκονταν οι οικονομικές και κοινωνικές δυσχέρειες που αντιμετώπιζαν ως κοινότητα, με την ανάπτυξη εχθρικής διάθεσης εναντίον των Ελληνοκυπρίων.²² Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τις αναλύσεις της

18. «Προς Τούρκους», *Η Φωνή της Μαχομένης Κύπρου* 2 (1957), σ. 3.

19. Ο Δημήτρης Βεζανής (1904-1968) υπήρξε καθηγητής του Πανεπιστημίου, συνταγματολόγος και κρατικός αξιωματούχος. Η κοσμοθεωρία του προσέγγιζε τις αρχές του εθνικοσοσιαλισμού. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 ως το τέλος της ζωής του το Κυπριακό αποτέλεσε το επίκεντρο των ενδιαφερόντων του.

20. Δημήτριος Βεζανής, *Το Κυπριακόν ζήτημα, μέχρι τούδε πορεία, ενδεικνυόμενη τακτική-προοπτική*, Αθήνα, Εθνικιστικός Σύνδεσμος, 1959, σ. 14.

21. Εφημ. *Η Αυγή*, 29.7.1954.

22. Daniel Branch, «Γαυτότητα, βία και συνεργασία στην Κύπρο κατά την

Αυγής, υπήρχαν για αυτούς δύο δρόμοι: είτε η ταύτιση με τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα των Βρετανών και τα σχέδια της Τουρκίας ή η προσχώρηση στο κίνημα υπέρ της Ένωσης. Υπό αυτό το πρίσμα οποιαδήποτε μελλοντική προοπτική των Τουρκοκυπρίων γινόταν αντιληπτή από μια οπτική γωνία ελληνοκεντρική.

Οι θέσεις της ΕΔΑ διαμορφώνονταν με άξονα την υπεράσπιση των «ελληνικών συμφερόντων» και τη διάκριση των δύο κοινοτήτων με εθνικά κριτήρια. Όσο όμως περνούσε ο χρόνος, διαφαινόταν στον ορίζοντα ότι ο ρόλος των Τουρκοκυπρίων και της Τουρκίας κάθε άλλο παρά δευτερεύουσας σημασίας ήταν. Η αυτονομία της τουρκικής πολιτικής και η ένταση των τουρκικών παρεμβάσεων καθιστούσαν ολοένα και περισσότερο ανεδαφική την εκτίμηση ότι για την επίτευξη της Ένωσης αρκούσε μια συμφωνία της Ελλάδας με τη Μεγάλη Βρετανία, στην οποία η Άγκυρα αυτομάτως θα υποτασσόταν.²³

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείτο και το ΚΚΕ. Ήδη από την αρχή της δεκαετίας του 1950, το κόμμα υποστήριζε ότι ο μόνος τρόπος να αποσπαστεί η «τουρκική μειονότητα» από τον ιμπεριαλισμό ήταν να αλλάξει κατεύθυνση και να δεχθεί την προοπτική της Ένωσης. Αυτό ήταν το σχήμα μέσα από το οποίο γινόταν αντιληπτός ο κοινός αγώνας «Ελλήνων» και «Τούρκων» ενάντια στον ιμπεριαλισμό, την ελληνική και τουρκική αντίδραση. Σε άλλες περιστάσεις, ομολογείτο υπόρρητα ότι, από τη στιγμή που οι Τουρκοκύπριοι δεν ήταν δυνατόν να συμπαραταχθούν με το υπέρ της Ένωσης κίνημα, έπρεπε τουλάχιστον να αδρανοποιηθούν, αποκτώντας συνείδηση μειονότητας και όχι ξεχωριστής κοινότητας: «Χρειάζεται δυνάμωμα των προσπαθειών, ξεκινώντας από τα πιο μικρά και μεμονωμένα ζητήματα για την κατάχτηση του τουρκικού πληθυσμού της Κύπρου με την αυτοδιάθεση ή τουλάχιστον την ουδετεροποίησή του, πάνω στη βάση του σεβασμού των δικαιωμάτων της μειονότητας».²⁴

κατάσταση εκτάκτου ανάγκης», Βασίλης Γούναρης, Στάθης Καλύβας και Ιωάννης Στεφανίδης (επιμ.), *Ανορθόδοξοι πόλεμοι. Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος, Αθήνα, Πατάκης*, 2010, σ. 413.

23. Άγγελος Βλάχος, *Δέκα χρόνια Κυπριακού*, Αθήνα, Εστία, 1980, σ. 172, 190· Σία Αναγνωστοπούλου, «Η “εθνική πολιτική” της Τουρκίας και η Κύπρος», Χριστόφορος Γιαλλουρίδης και Παναγιώτης Τσάκωνας (επιμ.), *Η Νέα Διεθνής Τάξη, η Ελλάδα, η Τουρκία και το Κυπριακό πρόβλημα*, Αθήνα, Σιδέρης, 1993, σ. 212-213· Claude Nicolet, *United States policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish bone of contention*, Μάνχαϊμ, Bibliopolis, 2001, σ. 100.

24. Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, φάκ. 20/22/34, «Για την αυτοδιάθεση της Κύπρου», Σεπτέμβριος 1957, ΑΣΚΙ.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι επρόκειτο για ένα είδος πολιτικού πατερναλισμού που συνδυαζόταν όμως, ταυτόχρονα, με το γνήσιο ενδιαφέρον της Αριστεράς για κοινούς αγώνες των δύο κοινοτήτων και για απόκρουση του εκατέρωθεν σωβινισμού.²⁵ Η αντίφαση αυτή διαπερνούσε τον λόγο της ελληνικής Αριστεράς καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950. Με αυτόν τον τρόπο η ειλικρινής βούληση των αριστερών κομμάτων να συμπεριλάβουν σε ένα κοινό μέτωπο αγώνα τους Τουρκοκυπρίους συνοδευόταν από την παράλληλη αξίωση αυτό να γίνει με βάση το πολιτικό σχέδιο της Ένωσης. Οι Τουρκοκύπριοι εμφανίζονταν, κατά κάποιον τρόπο, ως υποχρεωμένοι να πάψουν να αποτελούν όργανα των Βρετανών και να συμπαραταχθούν με τον αγώνα των Ελληνοκυπρίων. Η λενινιστική θέση σχετικά με την αυτοδιάθεση των εθνοτήτων προσαρμοζόταν κατάλληλα, ώστε να βρίσκει εδώ μια ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού των Τουρκοκυπρίων θα μπορούσε να εκπληρωθεί μέσα από κάποιου είδους αυτοδιοίκηση της κοινότητάς τους, πάντα όμως στη βάση της Ένωσης. Η θέση του Λένιν για εθνική αυτοδιάθεση μετατρεπόταν έτσι από αντιιμπεριαλιστικό και δημοκρατικό αίτημα σε εθνικιστική στρατηγική.²⁶ Μέσα από αυτή τη σχηματοποίηση εντούτοις, το εθνικό περιεχόμενο του αγώνα εμφανιζόταν να συμπλέει με τον διεθνισμό της Αριστεράς. Επιτυγχανόταν, δηλαδή, ένας συγκερασμός, με βάση τον οποίο η Αριστερά τοποθετείτο καταφατικά, και μάλιστα ιδιαίτερα μαχητικά, έναντι της «εθνικά αυτονόητης» αξίωσης της Ένωσης, την ίδια στιγμή που συνέχιζε να κάνει λόγο για κοινό αγώνα και κοινή προοπτική των δύο κοινοτήτων, με τις δύο όψεις του ζητήματος να συνυφαίνονται στη σκέψη των αριστερών της εποχής ως κάτι φυσικό.

Εθνικό ζήτημα, ελληνική Αριστερά και Κυπριακό

Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής της η ΕΔΑ επιδίωξε να αντικρούσει τις εναντίον της κατηγορίες –που εκτοξεύονταν από το αντίπαλο στρατόπεδο– για μειωμένη εθνική συνείδηση. Ως απάντηση υποστηριζόταν ότι ήταν ο ίδιος ο χώρος της Αριστεράς που εξέφραζε τις ζωντανές δυνάμεις του έθνους. Στις τοποθετήσεις του κόμματος οι έννοιες του λαού και του

25. Αρχείο ΕΔΑ, κ. 478, φάκ. 2, «United Democratic Left Party to the Executive Committee of the British Labour Party, The Central Committee of the British Communist Party, The Chairman of the British Liberal Party», 1958, ΑΣΚΙ.

26. Νίκος Τριμικλινώτης, *Η διαλεκτική του έθνους-κράτους και το καθεστώς εξαίρεσης. Συνταγματικές και κοινωνιολογικές μελέτες για την ευρωκυπριακή συγκυρία και το εθνικό ζήτημα*, Αθήνα, Σαββάλας, 2010, σ. 415.

έθνους αλληλοδιαπλέκονταν και ο λαός εμφανιζόταν να διαθέτει εγγενή εθνικά χαρακτηριστικά. Ταυτόχρονα, η ΕΔΑ αυτοπαρουσιαζόταν ως μέρος του εθνικού οργανισμού, αξιώνοντας, μάλιστα, για τον εαυτό της τον ρόλο της πατριωτικής πρωτοπορίας.²⁷ Αντίθετα, ο πατριωτισμός των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων χαρακτηριζόταν υποτελής και κάλπικος, εξαρτημένος από οικονομικά συμφέροντα, έτοιμα ανά πάσα στιγμή να προδώσουν το έθνος.²⁸

Ήδη από τον Νοέμβριο του 1951, η ΕΔΑ είχε λάβει κατηγορηματικά θέση υπέρ της μαχητικής διεκδίκησης της Ένωσης. Η πρόταση αυτή ερχόταν σε αντίθεση με την επίσημη κυβερνητική πολιτική για χειρισμό του θέματος με τρόπο ήπιο, χωρίς ακρότητες προς τους συμμάχους και διά της διπλωματικής οδού.²⁹ Μέσα από τον αγώνα για την Ένωση, η Αριστερά αποκτούσε τη δυνατότητα για άσκηση πολιτικής πίεσης στις ελληνικές κυβερνήσεις. Λίγο μετά τον Εμφύλιο, δηλαδή, έβρισκε το κατάλληλο μέσο για να αρθρώσει την πολιτική της, και μάλιστα ως εκφραστής ενός θέματος καθγιασμένου στη συνείδηση όλων. Για την ηττημένη στον Εμφύλιο Αριστερά το αίτημα της Ένωσης ήταν, εξάλλου, η μοναδική εθνική διεκδίκηση κατά τη δεκαετία του 1950. Το κίνημα για την Ένωση αποτελούσε προνομιακό πολιτικά πεδίο, καθώς έδινε στην ΕΔΑ τη δυνατότητα να αμφισβητήσει την ιδεολογική και πολιτική πρωτοκαθεδρία των αντιπάλων της και να ενισχύσει τη δική της θέση. Επρόκειτο, μάλιστα, για ζήτημα που διεύρυνε το πολιτικό ακροατήριο του χώρου, αφού κινητοποιούσε ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού ανεξαρτήτως κομματικής τοποθέτησης και ιδεολογικής ένταξης. Ακόμα και αν η ΕΔΑ δεν ήταν σε θέση να αποσπάσει θεσμικά την ηγετική θέση στο κίνημα για την Κύπρο από την επίσημη εθνικόφρονα ηγεσία του, μπορούσε όμως να υπολογίζει σε αυτό ως παράγοντα λαϊκής κινητοποίησης και «κοινής πατριωτικής δράσης». Μέσω, λοιπόν, του Κυπριακού δινόταν η δυνατότητα αμφισβήτησης της κυβερνώσας Δεξιάς, ενώ, ταυ-

27. Αντώνης Λιάκος, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Αθήνα, Πόλις, 2005, σ. 49· Yannis Sygkelos, *Nationalism from the Left, the Bulgarian Communist Party during the Second World War and the early post-war years*, Λάνγκεν, Brill, 2011, σ. 242.

28. John Schwarzmantel, «Class and nation: Problems of socialist nationalism», *Political Studies* 35 (1987), σ. 249· Κατερίνα Λαμπρινού, *ΕΔΑ 1956-1967. Πολιτική και ιδεολογία*, Αθήνα, Πόλις, 2017, σ. 371.

29. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα*, τ. Α', Αθήνα, Παπαζήσης, 1977, σ. 359· Τάσος Τρίκκας, *Ε.Δ.Α 1951-1967, το νέο πρόσωπο της αριστεράς*, τ. Α', Αθήνα, Θεμέλιο, 2009, σ. 179.

τόχρονα, διευκολυνόταν η αξίωση της Αριστεράς να διερμηνεύει η ίδια το «εθνικώς ορθό». Η μεταπολεμική Αριστερά επέλεγε να δώσει τη μάχη με τους αντιπάλους της μέσα στο πλαίσιο που εκείνοι έθεταν, αυτό του ιδεολογικού ζεύγους εθνικών-αντεθνικών δυνάμεων, επιδιώκοντας όμως αυτή τη φορά, μέσω του Κυπριακού, να αντιστρέψει τους όρους προς όφελός της.³⁰

Επιδίωξη της ΕΔΑ ήταν να προσδώσει διαφορετικά νοήματα στην επίσημη εθνική ρητορική για την Κύπρο και, με αυτόν τον τρόπο, να δημιουργήσει ευνοϊκά γι' αυτήν πολιτικά αποτελέσματα. Σε αυτό το πλαίσιο αντλούσε στοιχεία από τον αγώνα για την Ένωση, προκειμένου να (ανα)συγκροτήσει τον δικό της αριστερό εθνικό λόγο. Ο αγώνας για την Κύπρο έδινε το απαραίτητο υλικό για τη συνένωση παλιών και νέων στοιχείων σε ένα νέο αριστερό εθνικό αφήγημα, σύμφωνα με τις ανάγκες της τρέχουσας πολιτικής συγκυρίας.³¹ Στο ίδιο μήκος κύματος με την άποψη που επρόκειτο να θεωρητικοποιηθεί συστηματικά από τον Νίκο Σβορώνο, ο διακριτός χαρακτήρας και η αυτοτελής ιστορική πορεία του ελληνισμού εμφανίζονταν ως κατηγορίες αυταπόδεικτες.³² Καταφάσκοντας με παρόμοιο τρόπο σε μια έννοια διαχρονικής ύπαρξης του ελληνικού έθνους, η ΕΔΑ μπορούσε να αυτοπαρουσιάζεται ως φορέας έκφρασης των εθνικών δικαιωμάτων των Ελλήνων. Οι νέοι αγώνες για την Ένωση της Κύπρου εμφανίζονταν ως σύγχρονες εκφράσεις ενός διαχρονικού αγωνιστικού πνεύματος του ελληνικού λαού, ο οποίος μπορούσε σε κάθε κρίσιμη στιγμή να κινητοποιείται και να δίνει ενωμένος τη μάχη. Το αίτημα της Ένωσης γινόταν, με βάση την οπτική αυτή, τμήμα και συνέχεια όλων των προηγούμενων αγώνων του έθνους.³³ Για την ΕΔΑ το ζήτημα της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα ήταν κάτι το εθνικά αυτονόητο και αδιαπραγμάτευτο. Από τη στιγμή, λοιπόν, που η Κύπρος γινόταν αντιληπτή ως τμήμα του ελληνικού έθνους, το συγκεκριμένο κόμμα της Αριστεράς θεωρούσε τόσο αυτονόητη την ενσωμάτωση του νησιού στην Ελλάδα όσο αυτονόητη θεωρείτο και η ίδια η εθνική

30. Γ. Μαστραντώνης και Γ. Μηλιός, «Η θεωρία της Αριστεράς για την εξάρτηση του ελληνικού καπιταλισμού: όρια και συνέπειες», *Θέσεις* 2 (1983), χ.σ., προσβάσιμο διαδικτυακά: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=29.

31. Anthony Smith, *Εθνική ταυτότητα*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 2000, σ. 31· Α. Λιάκος, *ό.π.*, σ. 107· Υ. Sygkelos, *ό.π.*, σ. 240.

32. Νίκος Σβορώνος, *Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του νέου ελληνισμού*, Αθήνα, Πόλις, 2004, σ. 25.

33. Ν. Τριμικλιωνίτης, *ό.π.*, σ. 413.

ιδέα.³⁴ Ως εκ τούτου, για την ελληνική Αριστερά ο εθνικισμός δεν ήταν απλά και μόνο το πλαίσιο για τη διεξαγωγή του αγώνα, αλλά αποτελούσε κεντρικό και προσδιοριστικό σημείο του ιδεολογικού της λόγου, της ταυτότητας και της προγραμματικής της αντίληψης.³⁵ Επρόκειτο, άλλωστε, για μια εποχή κατά την οποία πολλές από τις εσωτερικές εντάσεις της ελληνικής κοινωνίας εκφράζονταν υπό το πρίσμα του Κυπριακού. Και τα ανεκπλήρωτα οράματα για διεύρυνση της επικράτειας του ελληνικού κράτους με προσάρτηση της Κύπρου λειτουργούσαν ως μετωνυμία μιας διαμαρτυρίας και για άλλες πτυχές της ζωής.³⁶ Ο αγώνας για το «έθνος» γινόταν, κατά περίπτωση, αγώνας με τον οποίο «διά μέσου του έθνους» μπορούσαν να έρχονται στην επιφάνεια κρυμμένες επιθυμίες και πολιτικά αιτήματα.³⁷

Η Τουρκία ως εθνικός εχθρός και όργανο της Δύσης

Στο εσωτερικό της Τουρκίας η εθνικιστική έξαρση που προκαλούσε το Κυπριακό, εκφράστηκε με τρόπο βίαιο τον Σεπτέμβριο του 1955. Αφορμή στάθηκε μια έκρηξη στο κτήριο της φερόμενης ως πατρικής κατοικίας του Κεμάλ Ατατούρκ, όπου στεγαζόταν το Τουρκικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης. Μετά την ανακοίνωση της είδησης από τον τουρκικό τύπο και το τουρκικό ραδιόφωνο, ακολούθησαν βιαιοπραγίες εναντίον των Ελλήνων και λεηλασίες των ελληνικών περιουσιών στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη. Οι εμπρησμοί και οι καταστροφές απλώθηκαν σε μεγάλη κλίμακα. Τελικά κηρύχθηκε στρατιωτικός νόμος και ακολούθησε επέμβαση του στρατού.³⁸ Η αντανάκλαση των γεγονότων υπήρξε

34. Ernest Gellner, *Έθνη και εθνικισμός*, μτφρ. Δώρα Λαφαζάνη, Αθήνα, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1992, σ. 219· Κ. Λαμπρινού, *ό.π.*, σ. 369.

35. Για τη σχέση μεταξύ Αριστεράς και εθνικισμού βλ., μεταξύ άλλων, Eric Hobsbawm, «Some reflections on “the break-up of Britain”», *New Left Review* I/105 (1977), σ. 3-23.

36. Eric Hobsbawm, *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1994, σ. 23-24· Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός αγώνας*, Αθήνα, Ποταμός, 2001, σ. 64.

37. Horace Davis, *Toward a marxist theory of nationalism*, Νέα Υόρκη, Monthly Review Press, 1978, σ. 31.

38. Nancy Crawshaw, *The Cyprus revolt, an account of the struggle for Union with Greece*, Λονδίνο, George Allen and Unwin, 1978, σ. 136-137· Αλέξης Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954-1987», Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Ροζάκης και Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923-1987*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, Γνώ-

ιδιαίτερα έντονη στην Ελλάδα.³⁹ Το κλίμα που διαμορφώθηκε ενάντια στη Δύση και υπέρ μιας πολιτικής Ουδετερότητας ήταν τόσο ισχυρό, ώστε διαπέρασε σχεδόν οριζόντια την πολιτική σκηνή. Χαρακτηριστικό είναι ότι η ΕΠΕΚ, η Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωση και το Δημοκρατικό Κόμμα εξέφρασαν ενστάσεις για τους προσανατολισμούς της επίσημης ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η απογείωση, με αφορμή τα Σεπτεμβριανά, των τάσεων αμφισβήτησης του ΝΑΤΟ και της δυτικής συμμαχίας προκάλεσε παρεμβάσεις των φορέων της εξουσίας, του Παλατιού και των ΗΠΑ, ώστε να επανέλθουν τα πράγματα στην προηγούμενη κατάσταση και να μην τεθεί ζήτημα ως προς τη διεθνή θέση της χώρας. Οι ψυχικοί δεσμοί του ελληνικού λαού με τους Δυτικούς είχαν σε μεγάλο βαθμό διαρραγεί και δημιουργείτο κίνδυνος πολιτικής ρήξης.⁴⁰

Τα περιστατικά βίας στην Τουρκία γίνονταν αντιληπτά ως υποκινούμενα από τους Δυτικούς και, κατά συνέπεια, τα αντιδυτικά αντανακλαστικά στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας συνηγόρσαν και συνομιλούσαν με τον παραδοσιακό ελληνικό αντιτουρκισμό. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, ο κίνδυνος που η Τουρκία αντιπροσώπευε για τον ελληνισμό διαχρονικά, συνδεόταν άμεσα με τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και, με αυτόν τον τρόπο, αμφότεροι απειλούσαν από κοινού τον ελληνισμό. Ο αντιτουρκισμός και ο αντιιμπεριαλισμός σχεδόν ταυτίζονταν, με τη μια τάση να τροφοδοτεί την άλλη. Από τη μια πλευρά, λοιπόν, βρίσκονταν γενικά οι «ξένοι» –οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία ως ιμπεριαλιστικές δυνάμεις και η Τουρκία ως μόνιμη εθνική απειλή– και από την άλλη ο αγώνας για τα εθνικά δίκαια, αναπόσπαστο μέρος του οποίου θεωρείτο ο αγώνας για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Σύμφωνα με τις πολιτικές αναλύσεις της ελληνικής Αριστεράς την εποχή αυτή, η Τουρκία συνιστούσε ταυτόχρονα προαιώνιο εχθρό του ελληνικού έθνους και θεματοφύλακα των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων. Κατά συνέπεια, ο αγώνας για ανεξαρτησία της Ελλάδας από τη Δύση συνδεόταν εκ των πραγμάτων με τον παραδοσιακό εθνικισμό εναντίον της Τουρκίας. Η αντίθεση στις δυτικές δυνάμεις δεν μπορούσε να είναι ξεχωριστή από την αντιπαράθεση προς

ση, 1991, σ. 499-501· F. Crouzet, *ό.π.*, τ. Β', Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2011, σ. 688-690.

39. Βλ. ενδεικτικά Ρ. Χόλλαντ, *ό.π.*, σ. 145· Πανταζής Τερλεζής, *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού. Ανατομία ενός λάθους*, Αθήνα, Κέδρος, 2004, σ. 337.

40. Αλέξανδρος Εύδης, Σπύρος Λιναρδάτος και Κώστας Χατζηαργύρης, *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοί του*, Αθήνα, Gutenberg, 1974, σ. 286-287· Ρ. Χόλλαντ, *ό.π.*, σ. 145· C. Nicolet, *ό.π.*, σ. 64· Π. Τερλεζής, *ό.π.*, σ. 337· Evanthis Hatzivassiliou, *Greece and the Cold War, frontline state, 1952-1967*, Λονδίνο, Routledge, 2006, σ. 52.

την Τουρκία: επρόκειτο για ένα πολιτικό μίγμα το οποίο καθοριζόταν από τη γενικότερη διεθνή ψυχροπολεμική πραγματικότητα, τη συσχέτιση της Τουρκίας με τις ΗΠΑ, τον ελληνικό εθνικισμό και τη δυναμική του κινήματος για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Την ίδια στιγμή, από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και μετά, το Κυπριακό κατέστη για την Αριστερά, στη βάση πάντα του αντιιμπεριαλισμού και του αντιτουρκισμού, βασικό σημείο ανάδειξης της ανάγκης για ενότητα των «εθνικών-δημοκρατικών» δυνάμεων· ένα ζήτημα, δηλαδή, καταλύτης, στη βάση του οποίου διατυπωνόταν η πρόταση για μια κοινή εθνική πολιτική. Χαρακτηριστική είναι η ακόλουθη αναφορά στην πρώτη Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ, το 1956:

Η Συνδιάσκεψις θεωρεί αναγκαίο να συνεχισθούν και να ενταθούν οι προσπάθειες για την ενότητα των εθνικών-δημοκρατικών δυνάμεων και από πλευράς πολιτικής ηγεσίας των δυνάμεων αυτών και από πλευράς στελεχών και μαζών. Ιδιαίτερα σήμερα που το Κυπριακό περνά κρίσιμες στιγμές κι οι ανθελληνικές διαθέσεις των Άγγλων και των Τούρκων προβάλλονται προκλητικά, ενώ η αμερικανική πολιτική εγκαινιάζει πιο ωμή και άτεγκτη στάσιν για την διατήρησιν του καθεστώτος της υποτελείας.⁴¹

Η πρόσληψη των διακοινοτικών συγκρούσεων στην Κύπρο

Στην Κύπρο οι σχέσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων είχαν αρχίσει να διαταράσσονται επικίνδυνα. Τον Μάιο του 1956 οι φόντοι Τουρκοκυπρίων αστυνομικών προκάλεσαν πράξεις αντεκδίκησης, που εξελίχθηκαν σε συμπλοκές με τους Ελληνοκυπρίους. Τα σοβαρά επεισόδια οδήγησαν στη χάραξη, από τις Δυνάμεις Ασφαλείας, της Πράσινης Γραμμής. Τα απλά, αρχικά, συρματοπλέγματα επρόκειτο σταδιακά να εξελιχθούν σε μέσο διαχωρισμού και δημιουργίας ξεχωριστών εθνικών θυλάκων.⁴²

Στην εφημερίδα *Αυγή* οι επιθέσεις των Τουρκοκυπρίων εναντίον των Ελληνοκυπρίων χαρακτηρίζονταν ως πογκρόμ, ενώ, αντίθετα, οι δολοφονίες των Τουρκοκυπρίων αστυνομικών υποβαθμίζονταν. Επιπλέον, υποστηριζόταν η άποψη ότι πίσω από τις επιθέσεις των Τουρκοκυπρίων

41. Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, *Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ. 15-18 Ιουλίου 1956. Εισηγήσεις, Πολιτική Απόφαση, Ψηφίσματα, Καταστατικό*, Αθήνα, Έκδοση του Γραφείου Τύπου και Μελετών της ΕΔΑ, 1956, σ. 44.

42. Ρ. Χόλλαντ, *ό.π.*, σ. 238· F. Crouzet, *ό.π.*, τ. Β', σ. 812.

βρίσκονταν οι Βρετανοί.⁴³ Παρόμοιες θέσεις εκφράζονταν και στην αντι-κομμουνιστική *Φωνή της Κύπρου*, με προσθήκη όμως και ρατσιστικών αναφορών και επίσης τη διατύπωση απειλών:

*Οι Άγγλοι στην Κύπρο υπεκίνησαν του Τούρκους εναντίον των Ελλήνων. [...] Αυτά βέβαια τα γνωρίζουν οι Τούρκοι της Κύπρου αλλά φαίνεται ότι πήραν τα μυαλά τους αέρα και πολύ απεθρασύνθησαν και προβαίνουν εις βανδαλισμούς και έκτροπα εις βάρος των Ελλήνων της νήσου, αποδεικνύοντας ούτω ότι είναι βάρβαροι και απολίτιστοι. Οι ομοεθνείς μας εφ' όσον επαναληφθούν τοιαύται εγκληματικά και βάρβαροι ενέργειαι θα δώσουν την δέουσαν απάντησιν. Ούτε και πτοούνται από νταηλίκια και απειλές των Τούρκων.*⁴⁴

Οι ταραχές συνεχίστηκαν στις αρχές του 1957 με επιθέσεις των Τουρκοκυπρίων στους Ελληνοκυπρίους, εμπρησμούς και καταστροφές. Η καταδίκη των επιθέσεων εκφράστηκε στην Ελλάδα με ανακοίνωση των πολιτικών νεολαιών, την οποία συνυπέγραψε και η νεολαία της ΕΡΕ.⁴⁵ Στο Κοινοβούλιο συντάχθηκε κοινό ψήφισμα και «η βουλή εξέφρασε την ομόθυμη αγανάκτησιν του έθνους για τις ωρότητες των Τούρκων».⁴⁶ Υπέρ του ψηφίσματος αυτού τάχθηκε και το ΚΚΕ. Η κοινή ανακοίνωση όλων ανεξαιρέτως των πολιτικών νεολαιών και το ψήφισμα στη Βουλή αποτυπώνουν τα αντανακλαστικά του πολιτικού κόσμου απέναντι σε αυτό που αντιλαμβάνονταν ως «τουρκικό πρωτογονισμό». Αυτή η τοποθέτηση αποτελούσε τη μοναδική περίπτωση έκφρασης κοινής θέσης από το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων, φαινόμενο μοναδικό στα ταραγμένα μετεμφυλιακά χρόνια που χαρακτηρίζονταν από έντονη κοινωνική και πολιτική διαίρεση. Το μόνο θέμα που μπορούσε να ενώσει όλες τις πολιτικές δυνάμεις ήταν μια από κοινού έκφραση εναντίωσης στην Τουρκία και τη βία των Τουρκοκυπρίων.

Στις 4 Φεβρουαρίου 1957 η δολοφονία ενός Τουρκοκυπρίου αστυνομικού είχε ως αποτέλεσμα μια νέα επίθεση των Τουρκοκυπρίων, που οδήγησε στον θάνατο ενός Ελληνοκυπρίου και στον τραυματισμό κάποιων άλλων.⁴⁷ Στην Ελλάδα κηρύχθηκαν –ως απάντηση– στάσεις εργασίας

43. Εφημ. *Η Αυγή*, 25.5.1956.

44. «Οι Έλληνες της Κύπρου δεν πτοούνται από απειλές», *Η Φωνή της Κύπρου* 33-34 (1956), σ. 4.

45. Εφημ. *Η Αυγή*, 27.1.1957.

46. Εφημ. *Η Αυγή*, 26.1.1957.

47. Εφημ. *Η Αυγή*, 5.2.1957.

σε διάφορους εργασιακούς χώρους, ενώ τα σωματεία και οι διοικήσεις των εργατικών κέντρων εξέδωσαν ανακοινώσεις επί του θέματος.⁴⁸ Την ίδια ώρα, το ζήτημα της Κύπρου μεταφερόταν στο κοινωνικό πεδίο και εξελισσόταν σε πεδίο αγώνα για τη συνδικαλιστική Αριστερά. Σε ανακοίνωσή της η ΚΕ του Δημοκρατικού Συνδικαλιστικού Κινήματος⁴⁹ καλούσε την εργατική τάξη της χώρας να μείνει πιστή στην ιστορική της αποστολή και να αποτελέσει την προφυλακή των αγώνων του έθνους. Το ΔΣΚ καλούσε τα σωματεία και τους εργάτες

[...] να δώσουν τα χέρια πάνω από οποιεσδήποτε διαφορές και να ριχτούν στην προετοιμασία αυτών των αγώνων. Μαζί με τους εργοδότες όπου και εκείνοι νοιώθουν να καίει στο στήθος η πατριωτική φλόγα του χρέους προς την Κύπρο. Ενάντια στους εργοδότες – αν υπάρξουν τέτοιοι – που θα θελήσουν να σταθούν εμπόδιο ενάντια σ' αυτή την εθνική σταυροφορία.⁵⁰

Σε συνάφεια με το πρόγραμμα της ΕΔΑ, σε πρώτο πλάνο αναδεικνυόταν η αντίθεση ανάμεσα στο έθνος και τον ιμπεριαλισμό, με αποτέλεσμα εργοδότες και εργαζόμενοι να συμπαρατάσσονται στο ίδιο στρατόπεδο, στο πλαίσιο της «εθνικής σταυροφορίας» για την Κύπρο.

Τον Ιούνιο του 1958 σημειώθηκαν στην Κύπρο νέα περιστατικά βίας και ακολούθησαν ταραχές μεγάλων διαστάσεων. Η ανάφλεξη των συγκρούσεων προήλθε από την πλευρά των Τουρκοκυπρίων, κατόπιν υποδείξεων της Άγκυρας. Στόχος ήταν η επιβολή ενός καθεστώτος διχοτόμησης, μέσα από τον εξαναγκασμό των Ελληνοκυπρίων, που κατοικούσαν σε συνοικίες ή χωριά όπου η πλειονότητα ήταν τουρκοκυπριακή, να αποχωρήσουν. Συγκεκριμένα, στις 7 Ιουνίου σημειώθηκε έκρηξη έξω από το Γραφείο Πληροφοριών του Τουρκικού Προξενείου, γεγονός που οδήγησε σε νέο ξέσπασμα διακοινοτικής έντασης. Στην πραγματικότητα η βόμβα είχε τοποθετηθεί σκόπιμα, ώστε να προκληθούν επεισόδια και να διευρυνθεί ακόμα περισσότερο το χάσμα μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Ακολούθησε

48. Εφημ. *Η Αυγή*, 8.2.1957.

49. Για το Δημοκρατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα βλ. Δημήτρης Βλαντάς, *Τραγωδία του ΚΚΕ 1950-1967*, τ. Δ', χ.τ. 1976, σ. 29· Χριστόφορος Βερναρδάκης και Γιάννης Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, 1991, σ. 144· Δημήτρης Κατσορίδης, *Βασικοί σταθμοί του εργατικού-συνδικαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα, 1870-2001*, ΑΡ.ΙΣΤΟ.Σ-ΓΣΕΕ, Αθήνα 2008, σ. 117· *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ (1949-1968)*, τ. Β', Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2011, σ. 322.

50. Εφημ. *Η Αυγή*, 10.2.1957.

εισβολή Τουρκοκυπρίων στον ελληνικό τομέα της παλιάς πόλης. Κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων, δύο Ελληνοκύπριοι σκοτώθηκαν στη Λευκωσία και άλλοι δύο στη Λάρνακα. Η κρίση έφτασε στο αποκορύφωμά της στις 12 Ιουνίου, όταν στο χωριό Κιόνελλι έλαβε χώρα η δολοφονία οκτώ Ελληνοκυπρίων από Τουρκοκυπρίους.⁵¹

Στην Ελλάδα οι επιθέσεις των Τουρκοκυπρίων έγιναν για άλλη μια φορά δεκτές ως εθνικό πλήγμα: «ιερή αγανάκτησις και οδύνη» διαπέρασε τον πληθυσμό.⁵² Πληθώρα ψηφισμάτων κοινωνικών, δημοτικών, διοικητικών, επαγγελματικών κ.ά. φορέων, από την Αθήνα και από άλλες πόλεις, καταδίκαιζαν την τουρκοκυπριακή βία. Στους δρόμους της Αθήνας οργανώθηκαν διαμαρτυρίες για τα γεγονότα στην Κύπρο, με συνθήματα όπως «κάτω οι βάνδαλοι», «θάνατος στους δολοφόνους», «αίσχος στους Αμερικάνους», ενώ δεν έλειψαν και συγκρούσεις μεταξύ φοιτητών και αστυνομίας.⁵³ Ο εθνικός κίνδυνος που η ΕΔΑ επισήμαινε στις αναλύσεις της, αποκτούσε τώρα υπόσταση μέσω των βίαιων ενεργειών των Τουρκοκυπρίων. Η εθνική διάσταση του αγώνα αυτού λάμβανε, μέσα από την *Αυγή*, έναν έντονα ηθικό χαρακτήρα, καθώς η αναμέτρηση αφορούσε από τη μια τους «δολοφόνους» Τουρκοκυπρίους και από την άλλη τους «ήρωες» Ελληνοκυπρίους. Ο ηθικός χαρακτήρας του αγώνα των Ελληνοκυπρίων είχε, βέβαια, για το κόμμα της Αριστεράς, ταυτόχρονα και πολιτικές συνδηλώσεις. Γινόταν αντιληπτός ως αντιπαράθεση ανάμεσα στους Τουρκοκυπρίους, οι οποίοι θεωρείτο ότι προωθούσαν τα συμφέροντα του ιμπεριαλισμού, και τους Ελληνοκύπριους, που υπερασπίζονταν το δικαίωμά τους στη ζωή και διεκδικούσαν τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό τους. Η πολιτική τοποθέτηση έναντι των συγκρούσεων αυτών ενείχε, επομένως, πολλαπλές σημασίες για την Αριστερά. Η ηθική διάσταση του λόγου της ΕΔΑ εμπεριείχε σημαντικά πολιτικά μηνύματα, μέσα στα συμφραζόμενα ενός εξόχως φορτισμένου συναισθηματικά ζητήματος για το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

Οι αρνητικές σημασίες που η ΕΔΑ απέδιδε στην Τουρκία και τους Τουρκοκυπρίους, αποτέλεσαν βασικό κριτήριο για τη διατύπωση των θέσεων του κόμματος σχετικά με τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου. Το εν λόγω κόμμα της ελληνικής Αριστεράς έκρινε ως μη αποδεκτό το εύρος των δικαιωμάτων που αποδίδονταν στην τουρκοκυπριακή μειονό-

51. Λεόντιος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό πρόβλημα, πορεία προς την χρεωκοπία*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1975, σ. 237· N. Crawshaw, *ό.π.*, σ. 288, 294· P. Χόλαντ, *ό.π.*, σ. 438-439· F. Crouzet, *ό.π.*, τ. Β', σ. 992, 1009, 1013.

52. Εφημ. *Η Αυγή*, 10.6.1958.

53. Εφημ. *Η Αυγή*, 15.6.1958.

τητα, θεωρώντας ότι με αυτόν τον τρόπο παραβιάζονταν τα δικαιώματα της ελληνικής πλειονότητας. Μια άλλη –καιρίας σημασίας– αρνητική συνέπεια των συμφωνιών ήταν, για την ΕΔΑ, η κατοχύρωση του αποφασιστικού ρόλου της Τουρκίας. Προεξοφλείτο, υπ’ αυτούς τους όρους, η επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και εκφράζονταν φόβοι για την εδαφική ακεραιότητα και ασφάλεια της ίδιας της Ελλάδας. Η πάγια θέση του κόμματος ότι η Τουρκία συνιστούσε εθνικό κίνδυνο, επανεμφανίστηκε και σε αυτή την περίπτωση. Ταυτόχρονα, η Τουρκία συνέχιζε να προσλαμβάνεται ως κράτος-διεκπεραιωτής των δυτικών συμφερόντων: «ανοίξαμε μια πυροούσα πληγή, ένα μόνιμο κίνδυνο που είναι βέβαιο ότι θα εκδηλωθή αναπότρεπτα. [...] Ο δρόμος της διχοτομήσεως ή και της ολοκληρωτικής ουσιαστικής προσαρτήσεως από τον Τούρκο, ο δρόμος της ταπεινώσεως και οι κίνδυνοι της εδαφικής μας ακεραιότητος εμπεριέχονται στο σύμφωνο που κλείσαμε με δόλιους και αδιστάκτους αντιπάλους».⁵⁴

Συμπερασματικά

Στη μελέτη επιχειρήθηκε να σκιαγραφηθεί η στάση της ελληνικής Αριστεράς έναντι της Τουρκίας, η οποία γινόταν αντιληπτή ως εθνικός κίνδυνος, ως εργαλείο της συμπαρατάξης ΗΠΑ και Μεγάλης Βρετανίας, ως προαιώνιος εχθρός του ελληνικού έθνους και ως θεματοφύλακας των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων, ταυτόχρονα. Επιπλέον, θεωρείτο ως χώρα-κλειδί για την υλοποίηση των ιμπεριαλιστικών σχεδιασμών στην Κύπρο.

Η θεώρηση αυτή συνηχούσε με τα αντιτουρκικά αισθήματα μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινής γνώμης της εποχής. Τα αντιτουρκικά αισθήματα έρχονταν, μέσω του Κυπριακού, σε επαφή με τις αντιιμπεριαλιστικές ρητορικές και δυναμικές, σε μια συνάντηση που διαμόρφωνε νέες ποιότητες και συνθέσεις μεταξύ αντιιμπεριαλισμού και αντιτουρκισμού. Ο αγώνας για ανεξαρτησία της Ελλάδας από τη Δύση και η κινητοποίηση για την Ένωση της Κύπρου συνδέονταν, υπ’ αυτούς τους όρους, με τον παραδοσιακό εθνικισμό ενάντια στην Τουρκία. Αντίστοιχα, η «ελληνοτουρκική φιλία» κατακρινόταν από τα κόμματα της ελληνικής Αριστεράς ως τέχνασμα ναρκοθέτησης της Ένωσης, ως πολιτική έννοια που δικαιολογούσε και νομιμοποιούσε την άρνηση ενσωμάτωσης της Κύπρου στην ελληνική επικράτεια.

Η επιτέλεση της αριστερής εθνικής ταυτότητας τη δεκαετία του 1950 λάμβανε χώρα σε αντιδιαστολή με τον τουρκικό «εθνικό κίνδυνο». Σε

54. Αρχείο ΕΔΑ, κ. 478, φάκ. 2, «Διαφωτιστικό υλικό», Φλεβάρης 1959, ΑΣΚΙ.

αυτό το πλαίσιο, η ρητορική για την Τουρκία και τους Τούρκους είχε, τις περισσότερες φορές, αρνητική φόρτιση. Την ίδια ώρα, ο αγώνας για την Ένωση της Κύπρου έδινε το απαραίτητο υλικό για να σχηματιστεί ένα νέο αριστερό εθνικό αφήγημα, σύμφωνα με τις ανάγκες της τρέχουσας πολιτικής συγκυρίας. Η ΕΔΑ έβρισκε τα απαραίτητα συστατικά στοιχεία ώστε να (ανα)διαμορφώσει τον δικό της αριστερό εθνικό λόγο και αποκτούσε τη δυνατότητα να αυτοπαρουσιάζεται ως φορέας έκφρασης των «εθνικών δικαιωμάτων», σε αντίθεση με την υποτέλεια της εθνικόφρονος παράταξης.

Από την άλλη πλευρά, η δράση των Τουρκοκυπρίων γινόταν αντιληπτή ως συνέχεια της βρετανικής πολιτικής, από την οποία όφειλαν οι ίδιοι οι Τουρκοκύπριοι να απαγκιστρωθούν και να αποδεχθούν το σχέδιο της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα αντιμετωπιζόταν θετικά από την ελληνική Αριστερά μόνο στον βαθμό που θα άλλαζε κατεύθυνση και θα αποδεχόταν την προοπτική της Ένωσης, η οποία όφειλε να είναι η βάση για ένα κοινό μέτωπο αγώνα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Στον ελληνικό αριστερό τύπο οι δολοφονίες Ελληνοκυπρίων από Τουρκοκυπρίους περιγράφονταν ως εγκλήματα, ενώ, αντίθετα, οι αντίστοιχες δολοφονίες Τουρκοκυπρίων υποβαθμιζόνταν. Η παρουσίαση του αγώνα των Ελληνοκυπρίων αποτυπωνόταν, λοιπόν, με έντονα ηθικούς όρους. Παράλληλα με την ηθική διάσταση, η σύγκρουση αυτή είχε, για τα κόμματα της ελληνικής Αριστεράς, και κρίσιμη πολιτική σημασία, από τη στιγμή που οι Τουρκοκύπριοι εμφανίζονταν ως εργαλεία του ιμπεριαλισμού, ενώ, αντίθετα, οι Ελληνοκύπριοι ως υπερασπιστές ενός δίκαιου εθνικού αγώνα ενάντια στα συμφέροντα της Δύσης.

SUMMARY

Antonis Antoniou, *Turkey and Turkish Cypriots in the 1950s: Perceptions of the Greek Left through the Cyprus issue*

The claim for the unification of Cyprus with Greece constituted a crucial point of Greek politics in the 1950s. The Cyprus issue influenced to a large extent the ideological framework and determined the political controversies of this period. At the same time, it emerged as a major point for the Greek Left parties. It is in this context that the attitude of KKE and EDA towards Turkey and the Turkish Cypriots will be shaped. The Turkish interventions in Cyprus and the position of Turkey within the Western camp formed the background for the polemic of the Left to be developed.

The present paper examines the discourses articulated by the Greek Left on Turkey and their correlation with the –preexisting but, in parallel, always shifting– anti-Turkish trends within Greek society. Also, the interaction and interdependence of the anti-Western reflexes developed at the time with the “traditional” Greek anti-Turkish stance. Furthermore, the “national” idea comes to the fore and is analyzed, as it is formulated and manifested by the Greek Left in this period: the narrative of an inherently and eternally resistant nation facing now a series of dangers, the most direct and threatening of which comes from Turkey. Finally, the paper examines the ways Turkish Cypriots were perceived during this period.